

ROMI U HRVATSKOJ DEVEDESETIH

Maja ŠTAMBUK
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 316.66(497.5=914.99)"199"
Prethodno priopćenje

Primljeno: 01. 2. 2000.

Istraživanje o društvenom i razvojnom položaju Roma u Hrvatskoj provedeno je 1998. u pet naselja u Hrvatskoj. Zanimljivo je da su početni poticaj dali Romi s ciljem da se znanstveno i stručno te na temelju preciznijih podataka progovori o problemima koji pritišću romsku nacionalnu zajednicu u Hrvatskoj. Projektom su obuhvaćeni samo sedentarni Romi, a istraživanje je obavljeno u naseljima u kojima je veća koncentracija pripadnika te populacije. Pri izboru naselja vodilo se računa o nekoliko kriterija: obuhvaćene su romske skupine naseljene u gradu i selu, obuhvaćene su "autohtone" i novije doseljene skupine te skupine koje pripadaju različitim vjerama. U razgovoru s kućedomaćinom prikupljeni su podaci o svim članovima romske obitelji, potom o stambenom standardu i opremljenosti domaćinstva, o materijalnom položaju domaćinstva i izvorima prihoda. Također, kućedomaćini su iznijeli mišljenja o problemima naselja te o društvenom položaju i problemima Roma. U članku se interpretira većina prikupljenih podataka. Istraživanje je, osim objektivnog uvida u život i probleme sedentarnih Roma, pokazalo i želju Roma da se što učinkovitije i masovnije uključe u nastojanja da se riješe osnovna životna pitanja.

✉ Requests for reprints should be sent to Maja Štambuk, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19, 10000 Zagreb, Croatia.
E-mail: maja.stambuk@ ipdi.hr

Terensko istraživanje provedeno je u svibnju 1998. u pet naselja u kojima je veća koncentracija Roma. To su: Capraške Poljane, naselje na samom rubu urbane aglomeracije Siska, Bjelovar, Kotoriba, Vodnjan i Zagreb (poznato "divlje" naselje Kozari Bok). Ukupno je anketirano 126 kućedomaćina romskih obitelji (ili njihovih bračnih partnera): 21 u Bjelovaru, 31 u

Capračkim Poljanama, 26 u Kotoribi, 24 u Kozari Boku te 23 u Vodnjanu (uključivo jedna obitelj u Galižani u neposrednoj blizini Vodnjana). U svakoj od tih aglomeracija broj anketiranih obitelji prelazi uobičajene postotke obuhvata. Prema uvidu na terenu i izjavama dobro upućenih domaćih ljudi (drugih novih objektivnih izvora podataka nema), u Bjelovaru je oko 75 obitelji s približno 400-tinjak članova, u Capračkim Poljanama živi 90-ak obitelji, u Kotoribi ima 290 Roma u oko 75 obitelji, u Kozari Boku živi oko 45 obitelji s gotovo 500 članova te u Vodnjanu 30-ak obitelji s približno 150 članova. Na terenu su boravili voditelji istraživanja¹ s anketarima – studentima pedagogije s Filozofskog fakulteta i sociologije na Hrvatskim studijima.

Nije bilo osobitih problema u provođenju istraživanja. Prethodni dogovor sa "šefom" naselja bio je nuždan i olakšao je obavljanje posla. Nijedna obitelj nije odbila razgovor s anketarima. Drugo je pitanje jesu li se pitanja baš uvijek dobro razumjela (prvenstveno s obzirom na nisku naobrazbenu razinu populacije) i jesu li neka pitanja mogla biti prilagođenija ispitivanoj skupini. Također je za pretpostaviti, zbog određene izdvojenosti romske populacije, da na sva pitanja (osobito ona o vrstama izvora prihoda) odgovori nisu uvijek bili do kraja iskreni. Uostalom, kad su u pitanju prihodi, događa se to i u istraživanjima drugih društvenih skupina. Napominjemo da smo većinu razgovora vodili s kućedomaćinima, kako smo i planirali. U slučaju kad on nije bio dostupan, sugovornica je u pravilu bila njegova supruga.² Kako su se pitanja odnosila i na članove domaćinstva (o kojima su informirali kućedomaćin ili njegova "zamjena"), ukupno su prikupljeni podaci za puno veći broj Roma. Upitnik za domaćinstvo sadržavao je nekoliko skupina pitanja: popisnicu s iscrpnim podacima o svakom članu domaćinstva, potom pitanja o stambenom standardu i opremljenosti domaćinstva, pitanja o materijalnom položaju domaćinstva i izvorima prihoda, mišljenja o problemima naselja te mišljenja o društvenom položaju i problemima Roma. Osim tih podataka, prikupljeni su i podaci o istraživanim naseljima.

Sociodemografska obilježja istraživanih romskih obitelji

Romi, kao i svi koji se bave Romima, naglašavaju da je obitelj romska svetinja. Oni vole živjeti u velikim obiteljima s puno djece, veliku važnost pridaju upravo obiteljskim svečanostima, poput vjenčanja, krštenja, pogreba. Lako nađu razlog da se druže i zabavljaju. U odnosima prema djeci su popustljivi, rijetko ih kažnjavaju čak i kad postoje vrlo opravdani razlozi za prijekor.³ Kao i kod drugih naroda, i kod Roma ima iznimaka, pa se zna čuti o zanemarivanju i zlostavljanju djece.

Veličina obitelji

Romske obitelji su brojne. Samačkih domaćinstava gotovo da i nema.

I ona s dva člana su rijetki (5,6 posto). S tri do četiri člana ih je u našem uzorku bilo 29,4 posto, a najviše je obitelji s pet i šest članova (39,1 posto). S više od šest članova je 26,2 posto obitelji u uzorku. Slika po naseljima se donekle razlikuje. Udio obitelji do četiri člana, dakle, manjih obiteljskih zajednica, najveći je u Bjelovaru (57,2 posto), a najmanji u Vodnjanu (8,7 posto). Lako je zaključiti da je u Vodnjanu romska obitelj najbrojnija. Gotovo sve imaju pet i više članova. Slijede obitelji u Kozari Boku, Kotoribi, Capraškim Poljanama i Bjelovaru. Iz ovog podatka, odnosno iz razlika u veličini domaćinstva može se zaključiti da romska obitelj postupno mijenja neka vrlo važna obilježja pod utjecajem okoline. Spomenimo da je romsko naseljavanje Vodnjana relativno kasno i da su tamo doselili Romi s područja Kosova, dakle iz okoline koju karakterizira upravo velika obitelj, odnosno velik broj djece u obitelji. Bjelovarski Romi su vrlo stara (za Rome) populacija u tom kraju. Spominje se da su ondje naseljeni već cijelo stoljeće, a vjerojatno i dulje. Pripadaju skupini Lovara i Kalderaša. Zacijelo je njihova obitelj još uvijek veća od obitelji Hrvata i ostalih neroma u okolici.⁴

● TABLICA 1
Obitelji prema broju
članova

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Samačko domaćinstvo	-	-	-	4,8	-	0,8
2 člana	4,2	9,7	-	14,3	-	5,6
3 člana	16,7	12,9	19,2	28,6	-	15,8
4 člana	8,3	29,0	11,5	9,5	8,7	14,3
5 članova	29,2	19,4	15,4	19,0	26,1	22,2
6 članova	16,7	19,4	23,1	9,5	8,7	15,9
7 članova	4,2	3,2	19,2	14,3	26,1	12,7
8 članova i više	20,8	6,5	11,5	-	30,4	13,5
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Kvalitativni sastav obitelji

Spomenuli smo da je romska obitelj relativno velika i da su rijetke malobrojne obitelji. Prema kvalitativnom sastavu, najviše je obitelji s neoženjenom djecom u domaćinstvu (64 posto), dakle, najviše je dvogeneracijskih obitelji. Rijetka je višegeneracijska kohabitacija, pa i onda kad žive u seoskim okružjima, u kojima je to inače tradicionalni obrazac ponašanja. Autori su skloni upravo takav rezidencijalni obrazac objašnjavati, između ostalog, i činjenicom da Romi u pravilu nemaju

poljoprivrednog imanja, pa niti onda potrebe za većim brojem odraslih, radnosposobnih članova.⁵

● **TABLICA 2**
Kvalitativni sastav
obitelji

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Samačko domaćinstvo	-	-	-	4,8	-	0,8
Bračni par bez djece u domaćinstvu	4,2	6,5	-	9,5	-	4,0
Bračni par s neoženjenom/ neudatom djecom	58,3	71,0	61,5	47,6	73,9	63,5
Deficijentna jednoporodična domaćinstva	12,5	3,2	11,5	14,3	-	7,9
"Potpuna" višeporodična domaćinstva	16,7	9,7	15,4	14,3	17,4	14,3
Deficijentna višeporodična domaćinstva	4,2	9,7	11,5	-	8,7	7,1
Ostala višeporodična domaćinstva	4,2	-	-	9,5	-	2,4
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Taj podatak upućuje na običaj rane samostalnosti mladih bračnih parova. Naravno, tome pridonose različiti uzroci: od kulturoloških do materijalnih, osobito stambenih. Daleko iza zastupljenosti spomenutih domaćinstava slijede potpuna višeporodična domaćinstva, dakle s dva (ili više) bračna para. Njih ima 14 posto. Ukupno višeporodičnih domaćinstava je 24 posto.

Sastav obitelji po spolu

Među ispitivanim romskim obiteljima nismo naišli ni na jednu u kojoj bi živjeli sami muškarci. U svega nekoliko živjele su samo žene. U većini obitelji, blizu 40 posto, više je muških članova. Malo zaostaje udio obitelji s pretežitim brojem ženskih članova. Podjednak broj ženskih i muških članova našli smo u 21 posto anketiranih obitelji.

U Vodnjanu pretežu obitelji u kojima je više muškaraca, a u Kozari Boku one s više žena. Iz samog istraživanja teško je tvrditi koji su uzroci tim neuravnoteženostima u sastavu obitelji po spolu. Moguće je pretpostaviti da jedan od razloga leži u migracijskim navikama.

Na razini cjelokupnog uzorka, najviše je obitelji s tri ženska člana (35,7 posto), slijede one s jednim ženskim članom (23,8 posto), s dva (20,6 posto) te četiri člana i više (19,8 posto).

Što se tiče broja muških članova, u dvije obitelji ih nije bilo (1,6 posto), a najviše je obitelji s dva muška člana (34,1 posto). Slijede obitelji s četiri i više muških članova (25,4 posto), s tri (21,4 posto) i s jednim muškim članom (17,5 posto).

● TABLICA 3
Sastav obitelji
po spolu

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Više muških članova	33,3	35,5	38,5	38,1	56,5	39,7
Jednak broj muških i ženskih članova	16,7	29,0	26,9	19,0	13,0	21,4
Više ženskih članova	50,0	35,5	30,8	38,1	30,4	37,3
Samo ženski članovi	0,0	0,0	3,8	4,8	0,0	1,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Sastav obitelji po starosti

Romska obitelj je "mlada". Malo je u njezinu sastavu starijih članova. (Tome je svakako jedan od razloga što je vrlo mali broj višeporodičnih obitelji.) Zbog općeg uvida u starosnu strukturu romskih obitelji, sve članove smo podijelili u tri velike starosne skupine: do 39 godina, od 40 do 59 godina i starije od 60 godina.

● TABLICA 4
Sastav obitelji
po starosti

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Svi stari do 39 godina	54,2	64,5	50,0	47,6	34,8	50,8
Članovi stari do 39 i između 40 i 59 godina	37,5	25,8	42,3	33,3	56,5	38,9
Članovi stari do 39 i iznad 60 godina	-	3,2	-	4,8	8,7	3,2
Svi članovi stari 40 do 59 godina	-	3,2	-	-	-	0,8
Članovi stari 40- 59 godina i iznad 60 godina	4,2	-	-	-	-	0,8
Svi članovi stariji od 60 godina	-	-	-	4,8	-	0,8
Članovi u sve tri dobne skupine	4,2	3,2	7,7	9,5	-	4,8
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Više od polovice istraživanih obitelji ima članove isključivo u dobi do 39 godina (51 posto). Već sljedeća kategorija, koja okuplja članove u dvije starosne skupine – do 39 godina i one stare između 40 i 59 godina – za desetak postotnih poena je manje zastupljena u uzorku. Gotovo možemo reći da su obitelji s članovima starijim od 60 godina prava rijetkost u romskoj nacionalnoj zajednici.

Ali zato ima djece, što će pokazati podaci koji slijede.

Socioekonomska obilježja romskih obitelji

Članove obitelji podijelili smo, prema uobičajenoj sociogospodarskoj klasifikaciji, na aktivne⁶ te uzdržavane članove i članove koji imaju stalan (ili stalniji) osobni prihod.⁷ Podaci o njima omogućavaju pogled na jedan važan aspekt romskog ekonomskog položaja.

Aktivni članovi: broj aktivnih osoba

Niska naobrazbena razina romske ukupne pa i aktivne populacije onemogućava njihovo kvalitetnije i stabilnije uključivanje u gospodarski život. Broj potencijalno aktivnih je visok. Međutim, kvalifikacijska nepripremljenost tu mladu populaciju ostavlja prilično neiskorištenom. Lutanje od posla do posla i prihvaćanje svake mogućnosti zarade ne omogućava niti da se (u većem broju) u praksi osposobe za neko zanimanje. Stoga ih je vrlo mali broj sa stalnim radnim mjestom. Kad i jesu stalno zaposleni, u pravilu su na najslabije plaćenim radnim mjestima. Stoga su mnogi i među stalno zaposlenima primorani zarađivati na nekoliko strana. Većina Roma radi povremeno, privremeno ili sezonski. Stoga je vrlo teško ustanoviti stvarnu zaposlenost. Uostalom, s tim smo i računali. Zato ovi podaci nisu posve objektivnog karaktera, jer se temelje isključivo na izjavama ispitanika (ili nekog drugog člana zajedničkog domaćinstva). Valja ih stoga, kolikogod da su vjerodostojni, rabiti s rezervom.

Najviše je obitelji s jednim aktivnim članom (55 posto). S obzirom na to da je riječ o prilično velikim obiteljskim skupinama, taj podatak na prvi pogled začuđuje. Ipak, tek na kratko.

● TABLICA 5
Obitelji prema broju
aktivnih članova

	Naselja					
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	Ukupno
Bez aktivnih članova	12,5	16,1	19,2	19,0	8,7	15,1
S jednim aktivnim članom	45,8	74,2	46,2	52,4	47,8	54,8
S dva aktivna člana	16,7	6,5	26,9	19,0	21,7	17,5
S tri aktivna člana i više	25,0	3,2	7,7	9,5	21,7	12,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Podsjetimo da je romska obitelj velika ponajviše zato što ima puno djece, potom, da je uglavnom sastavljena od bračnog para i njihove neoženjene/neudane djece i da žene u pravilu ne rade izvan kuće.⁸

Broj stalno zaposlenih

Stalna zaposlenost nije često obilježje članova romskog domaćinstva.⁹ Više od 70 posto domaćinstava u uzorku nisu im-

ala ni jednog stalno zaposlenog člana. Ta činjenica osvjetljava svu egzistencijalnu nesigurnost ovih obitelji. S jednim stalno zaposlenim je 21 posto obitelji, a sa dva jedva 6 posto.

● **TABLICA 6**
Obitelji prema broju stalno zaposlenih

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Bez stalno zaposlenih	66,7	74,2	88,5	81,0	56,5	73,0
S jednim zaposlenim	16,7	25,8	7,7	14,3	34,8	20,6
S dva zaposlena	12,5	0,0	3,8	4,8	8,7	5,6
S tri i više stalno zaposlenih	4,2	-	-	-	-	0,8
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Malobrojni se bave poljoprivredom ili uzgojem stoke, osobito je konjogojstvo nestalo, što je donedavno bila prepoznatljiva romska djelatnost. Među stalno zaposlene uvrstili smo i skupljače sekundarnih sirovina, jer su sami izjavljivali da im je to kontinuirana djelatnost.¹⁰

Kako bi osigurali opstanak svojih obitelji, preostaje im da se više okrenu privremenom, povremenom ili sezonskom zapošljavanju.

Broj sezonski ili povremeno zaposlenih

Aktivni članovi bez stalnoga radnog mjesta snalaze se na različite načine. U pravilu riječ je o ilegalnim oblicima zaposlenosti, pravoj "sivoj ekonomiji". Beru ljekovito bilje za farmaceutsku i prehrambenu industriju, pomažu zidarskim i ostalim majstorima, obavljaju pojedine usluge građanima, trguju na sajmovima i tržnicama, i sl. Takav oblik zaposlenosti rasprostranjeniji je od stalnog radnog odnosa. U 55 posto romskih obitelji zatekli smo članove u takvom "aktivnom svojstvu". I opet se najčešće u obitelji nalazi samo jedan tako zaposleni član.

● **TABLICA 7**
Obitelji prema broju povremeno i sezonski zaposlenih članova

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Bez takvih članova	33,3	51,6	34,6	42,9	60,9	45,2
S jednim takvim članom	41,7	41,9	42,3	38,1	17,4	36,5
S dva takva člana	16,7	3,2	15,4	14,3	21,7	13,5
S tri i više takvih članova	8,3	3,2	7,7	4,8	-	4,8
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Teško stanje u većini romskih obitelji i kulturalne specifičnosti te populacije možda zahtijevaju ponekad neortodokсни pristup rješavanju njihovih životnih problema, osobito kad

se razmišlja o načinima kako bi im se pomoglo. Ne zagovarajući izvaninstitucionalne načine rješavanja, predlažemo da se razmisli o mogućnosti institucionaliziranja nekih "ležernijih" rješenja. Pritom mislimo prije svega na omogućavanje nekih prava koja proizlaze iz rada (jer pojedinci ipak nešto rade i nastoje prehraniti obitelj), prije svega zdravstvenu zaštitu i stjecanje određenih (socijalno)mirovinskih prava. Uostalom, kojoj državi i kojem društvu trebaju bolesni i nezbrinuti stanovnici?

Valja napomenuti da je socijalna pomoć iznimno česta u romskim domaćinstvima. Izvori su joj različiti, kao i oblici.

Teško je u empirijskim istraživanjima ustanoviti visinu prihoda, pa se uglavnom takvo pitanje i izbjegava. Kad se i dobije odgovor, u pravilu je netočan. Stoga to pitanje nismo ni postavljali.

Zanimanja

Klasičnom kategorizacijom zanimanja teško je analizirati "romska zanimanja". Stoga na ovom mjestu naglašavamo da se podacima koji slijede slijepo ne vjeruje. To je više lista zanimanja prilagođena (više ili manje) postojećem stanju i predstavlja određenu kombinaciju naobrazbe i vrste posla, ili samo vrste posla; oslanja se ponajviše na izjave ispitanika. Riječju, podatke nudimo tek kao orijentaciju čitateljima. U tako skromnom izobrazbenom rasponu najtočnije bi bilo reći da je riječ, u najvećem udjelu, o nekvalificiranim radnicima. Teško je govoriti o privatnom poduzetništvu, jer u pravilu nisu zadovoljeni neki osnovni pravni preduvjeti. Djelatnosti ostaju u velikoj mjeri izvan legalnih oblika.

Uzdržavani članovi

Uzdržavani članovi nemaju vlastiti prihod, već ih uzdržavaju osobe koje rade ili koje imaju osobni prihod. S obzirom na to što smo već saznali o romskoj obitelji, očekivan je podatak da gotovo i nema obitelji u kojoj nismo zatekli pokojeg uzdržavanog člana. Najbrojniji su među uzdržavanima djeca, domaćice te članovi koji su nesposobni za rad, a nemaju nikakvih trajnijih izvora prihoda.

● TABLICA 8
Obitelji prema broju
uzdržavanih članova

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Bez uzdržavanih članova	-	-	-	-	4,3	0,8
S jednim uzdržavanim članom	8,3	9,7	3,8	28,6	-	9,5
S dva uzdržavana člana	16,7	19,4	19,2	19,0	8,7	16,7
S tri uzdržavana člana i više	75,0	71,0	76,9	52,4	87,0	73,0
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

S jednim uzdržavanim članom je nepunih 10 posto anketiranih obitelji, s dva uzdržavana ih je 17 posto, a sve ostale (73 posto) imaju tri i više uzdržavanih članova. Iznijet ćemo podatke za domaćice i djecu u domaćinstvima. Dodajmo da u nešto više od desetak posto domaćinstava ima članova koji su nesposobni za rad i nemaju trajni prihod, pa, dakle, pripadaju skupini uzdržavanih članova.

Domaćice

U 14 posto obitelji nije bilo domaćice. Najčešće su obitelji s jednom domaćicom (69 posto), a s dvije bilo je 16 posto obitelji u uzorku. (Čest je slučaj da su to majka i nezaposlena i neudata kći koja ne pohađa školu, a pomaže u kućanskim poslovima.)

Djeca

Djeca su brojna u romskim obiteljima.¹¹ Obitelji bez djece u domaćinstvu najviše je u Bjelovaru (24 posto), a najmanje u Kozari Boku (4 posto), dok takvih u Kotoribi uopće nismo imali u ispitivanoj populaciji. Obitelji s najvećim brojem djece žive u Vodnjanu (prosječno oko 3,7 djece u domaćinstvu).

● **TABLICA 9**
Obitelji prema broju
djece (školske i
predškolske dobi) koja
žive u domaćinstvu

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Bez djece	4,2	9,7	-	23,8	8,7	8,7
S jednim djetetom	16,7	29,0	19,2	38,1	8,7	22,2
S dva djeteta	12,5	22,6	23,1	19,0	8,7	17,5
S tri djeteta	25,0	12,9	19,2	19,0	34,8	22,2
S četiri djeteta	25,0	16,1	19,2	-	13,0	15,1
S petero djece i više	16,7	9,7	19,2	-	26,1	14,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Najmanji prosječni broj djece koja žive s roditeljima je u Bjelovaru (2,4). Ondje se u uzorku nije zatekla nijedna obitelj s četvero ili više djece.

Osobe s osobnim prihodom

Među osobama s (trajnijim) osobnim prihodom najviše je umirovljenika. Umirovljenika nalazimo u 14 posto romskih obitelji, a ostalih osoba s osobnim prihodom u 4 posto obitelji. Ukupno, gotovo 18 posto romskih domaćinstava ima člana s osobnim prihodom.

Najviše je takvih u Vodnjanu i Capraškim Poljanama, a najmanje u Kozari Boku. Ondje je, dakle, stalno zaposlenih Roma bilo najviše.

● TABLICA 10
Obitelji prema broju umirovljenika i ostalih osoba s trajnijim osobnim prihodom

	Naselja					
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	Ukupno
Bez takvih osoba	95,8	74,2	84,6	85,7	73,9	82,5
S jednim	4,2	25,8	11,5	9,5	26,1	15,9
S dva i više	-	-	3,8	4,8	-	1,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Naobrazba članova obitelji

Gotovo polovica romskih obitelji nema djece u osnovnoj školi. Prisjetimo li se koliko djece ima prosječna obitelj, nemoguće je zaključiti da sva djeca pohađaju školu. Naprotiv. Mnoga djeca ostaju izvan osnovnog izobrazbenog sustava. Najteža situacija (i) u tom pogledu je u Capraškim Poljanama. Među pojedinim naseljima vladaju velike razlike, ponajviše kad je riječ o djeci koja pohađaju osnovnu školu.

Najviše obitelji sa srednjoškolcem je u Bjelovaru. U vrijeme anketiranja nijedna obitelj nije imala studenta.

● TABLICA 11
Udjeli obitelji bez učenika osnovnih i srednjih škola i bez studenata

	Naselja					
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	Ukupno
Bez učenika osnovnih škola	54,2	71,0	26,9	47,6	30,4	46,8
Bez učenika srednjih škola	95,8	93,5	100,0	90,5	95,7	95,2
Bez studenata	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

● TABLICA 12
Obitelji s članovima određenog stupnja naobrazbe

	Naselja					
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	Ukupno
Obitelji s članovima bez školske spremne	45,8	83,9	61,5	61,9	56,5	62,7
Obitelji s članovima s nepotpunom osnovnom školom	62,5	38,7	84,6	52,4	78,3	61,9
Obitelji s članovima s potpunom osnovnom školom	20,8	32,3	30,8	52,4	78,3	42,1
Obitelji s članovima sa srednjim stručnim obrazovanjem	20,8	3,2	7,7	19,0	17,4	13,5
Obitelji s članovima s višim, visokim obrazovanjem ili s fakultetskom naobrazbom	8,3	-	-	4,8	-	2,4

Izvor: Anketa 1998.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 291-315

ŠTAMBUK, M.: ROMI...

Članovi obitelji bez školske spreme

Niska izobrazbena razina romske obitelji teško se može uspoređivati sa stanjem u bilo kojoj drugoj nacionalnoj zajednici. Razlike među pojedinim naseljima prilične su, ali i u onima kojima prilike nisu dobre. Međutim, te razlike govore o tome da se nešto ipak može učiniti. Ogledni primjer u našem izboru ispitivanih naselja je Bjelovar.

Jezik

Gotovo svi Romi govore neki od romskih jezika,¹² a još ih je više koji govore hrvatski. Ne procjenjujući njihovo znanje romskog, za hrvatski možemo reći da ga ne govore dobro, ali da se dobro sporazumijevaju s okolinom. U Hrvatskoj se govori nekoliko romskih jezika, a najčešći su dijalekti *romani chiba* i *ljimba d'bjáš*.

● TABLICA 13
Govore li članovi obitelji romskim i hrvatskim jezikom?

	Naselja					
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	Ukupno
Svi govore romski	95,8	96,8	100,0	85,7	95,7	94,4
Svi govore hrvatski	100,0	96,8	100,0	100,0	100,0	99,2

Izvor: Anketa 1998.

Nacionalni sastav obitelji

Romska zajednica nacionalno je vrlo homogena. U 90 posto obitelji svi članovi su Romi. U ostalim, nacionalno mješovitim obiteljima, prevladavaju Romi. Nekoliko obitelji u Kozari Boku, Kotoribi i Bjelovaru u svom sastavu imaju više pripadnika ostalih nacionalnosti.

● TABLICA 14
Nacionalni sastav obitelji

	Naselja					
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	Ukupno
Svi Romi	83,3	96,8	92,3	81,0	95,7	89,7
Više Roma	4,2	3,2	3,8	14,3	4,3	6,3
Podjednako Roma i drugih	4,2	-	-	-	-	0,8
Više ostalih	8,3	-	3,8	4,8	-	3,2
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Vjera članova obitelji

Prema vjeri Romi pokazuju veliku šarolikost. U naseljima iz našeg uzorka žive katolici, muslimani i pravoslavci. Za pretpostaviti je da među hrvatskim Romima ima pripadnika i drugih vjerskih zajednica. U pravilu, "preuzimaju" vjeru od

● **TABLICA 15**
Obitelji prema
vjeri članova

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Svi rimokatolici	4,2	12,9	96,2	95,2	-	39,7
Svi muslimani	83,3	-	-	-	95,7	33,3
Svi pravoslavni	-	71,0	-	-	-	17,5
Članovi različite vjere	12,5	12,9	3,8	4,8	4,3	8,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

pripadnika okolne većinske zajednice. Tako su Romi koji su posljednjih desetljeća pristigli s Kosova u pravilu muslimani, oni koji već dugo žive u Hrvatskoj uglavnom pripadaju rimokatoličkoj crkvi itd. U naseljima u pravilu prevladavaju pripadnici jedne vjere.

Nešto je heterogenija situacija u Kozari Boku i Capraškim Poljanama. U tim je naseljima, kad je riječ o vjerskoj pripadnosti, i najveći udio domaćinstava čiji članovi pripadaju različitim vjerama.

Temeljna obilježja kućedomaćina

Spol

Na mjestu kućedomaćina većine romskih obitelji je muškarac. (Uostalom, slično je i u drugim zajednicama.) Žena se pojavljuje u pravilu onda kad u obitelji nema odrasla ili prikladna muškarca (kad je često odsutan, prestar, bolestan, hendikepiran). Najviše je žena kućedomaćica u domaćinstvima Bjelovara, Kozari Boka i Kotoribe. Iznimno su rijetke u Vodnjanu i u Capraškim Poljanama.

● **TABLICA 16**
Obitelji prema spolu
kućedomaćina

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Muškarac	83,3	90,3	84,6	81,0	95,7	87,3
Žena	16,7	9,7	15,4	19,0	4,3	12,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Starost i bračni status

Najviše je kućedomaćina u najmlađoj dobnoj skupini, onoj do 39 godina. Jedino u Vodnjanu ima nešto više starijih.

Starost kućedomaćina posve je u skladu s prosječnom starošću cijele obitelji.

Većina kućedomaćina je u braku (57 posto) ili u neformalnoj bračnoj zajednici (33 posto).

● TABLICA 17
Obitelji prema starosti
kućedomaćina

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Do 39 god.	58,3	64,5	57,7	52,4	43,5	56,3
40-59	37,5	29,0	38,5	42,9	52,2	38,9
60 i više god.	4,2	6,5	3,8	4,8	4,3	4,8
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Školska sprema kućedomaćina

Opet se susrećemo s većim razlikama među naseljima kad je riječ o podatku o formalnoj izobrazbi. Naime, u tom pogledu vladaju znatne razlike među kućedomaćinima.

● TABLICA 18
Kućedomaćini prema
školskoj spreml

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Bez škole i do 4 r. OŠ	29,2	48,4	57,7	19,0	30,4	38,1
5-7 r. OŠ	29,2	32,3	15,4	42,9	21,7	27,8
Osnovna škola	16,7	16,1	23,1	33,3	30,4	23,8
Više od osnovne škole	25,0	3,2	3,8	4,8	17,4	10,3
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Najslabije su izobraženi kućedomaćini u Kotoribi, gdje je vrlo visok udio neškolovanih ili s tek nekoliko završenih razreda osnovne škole.

Zanimanje kućedomaćina

● TABLICA 19
Zanimanje
kućedomaćina

	Naselja					Ukupno
	Kozari bok	Capraške poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Kvalificirani industrijski ili zanatski radnik	8,3	6,5	7,7	14,3	34,8	13,5
Radnik u ugostiteljstvu, trgovini i sl.	-	3,2	-	9,5	8,7	4,8
Administrativni i srodni radnik	4,2	-	-	-	-	0,8
Stručnjak	4,2	-	-	-	-	0,8
Nekvalificirani radnik	29,2	22,6	65,4	33,3	34,8	36,5
Umirovljenik	4,2	22,6	7,7	9,5	13,0	11,9
Domaćica	-	6,5	7,7	9,5	-	4,8
Skupljači sekundarnih sirovina i sl.	33,3	38,7	11,5	19,0	-	21,4
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Gotovo 13 posto kućedomaćina je nezaposleno. U radnom odnosu ih je 15 posto, privremeno, povremeno i sezonski radi njih 26,2 posto, umirovljenika je 12 posto, itd.

Mjesto rada i vraćanje kući kućedomaćina

Kako smo već napomenuli, nismo istraživali Rome – nomade. Stoga je među zaposlenim kućedomaćinima najviše onih koji rade ili u mjestu stanovanja ili na relativno kraćoj udaljenosti.

Nacionalna pripadnost i jezik kućedomaćina

Gotovo svi kućedomaćini su romske nacionalnosti, svi govore hrvatski. Kako je najrasprostranjeniji romski jezik *romani chib*, tako je i među našim kućedomaćinima većina govorila upravo taj idiom. Drugi po rasprostranjenosti je *ljimba d' bjaš*.

Nekoliko podataka o (ostalim) zaposlenima u obitelji

Izuzmemo li kućedomaćina, čije smo temeljne karakteristike već naveli, pa i one o zaposlenosti, u domaćinstvima smo prikupljali i podatke o ostalim zaposlenim članovima. Kako je takvih članova malo (nema ih u 60 posto obitelji), ukratko ćemo navesti njihove temeljne osobitosti. Podaci se donekle razlikuju od podataka za cijeli uzorak.

Taj nespretno nazvani "prvi zaposleni" u pravilu je mlađi član domaćinstva. Vrlo je zanimljivo da je među njima više žena nego u ukupnom uzorku. Dakle, romske žene postupno probijaju tradicionalne prepreke prema zapošljavanju. Njihov najveći izazov sve više leži u postizanju veće izobrazbene razine.

Jer, nažalost, ni ova mlađa generacija ne može se pohvaliti višom izobrazbenom razinom.

Prema bračnom statusu, među njima je najviše neoženjenih (50 posto).

TABLETA 20
Spol "prvog zaposlenog"
(ako nije kućedomaćin)

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Nema "prvog zaposlenog"	58,3	71,0	61,5	61,9	43,5	59,5
Muškarac	20,8	19,4	30,8	33,3	39,1	27,8
Žena	20,8	9,7	7,7	4,8	17,4	12,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Oni su češće povremeno ili sezonski zaposleni, nego što su u radnom odnosu. Dakle, ponavlja se opća slika.

Među tim zaposlenim članovima romske obitelji također je najviše nekvalificiranih radnika.

NEKA OBILJEŽJA STAMBENOG STANDARDA I OPREMLJENOSTI DOMAĆINSTVA

Obilježja kuće ili stana

Vrsta stambenog prostora

Većina ispitivanih romskih obitelji živi u kućama (72 posto). Kakva je većina tih kuća, mogu posvjedočiti anketari koji su često bili u dvojbi jesu li to kuće ili daščare ili barake. U pravilu su neožbukane (i zbog drugih razloga djeluju nedovršeno), neuređenog neposrednog okoliša (dvorišta), djeluju zapušteno.

● TABLICA 21
Vrsta stambenog prostora

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Stan	-	-	3,8	4,8	52,2	11,9
Kuća	75,0	64,5	88,5	90,5	47,8	72,2
Baraka	4,2	12,9	-	-	-	4,0
Daščara	20,8	22,6	7,7	-	-	11,1
Ostalo	-	-	-	4,8	-	0,8
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

U stanu živi 12 posto istraživanih romskih obitelji. Većina tih stanova nalazi se u Vodnjanu, gdje više od polovice ispitivane populacije (52 posto) živi u stanovima u samom središtu mjesta. U drugim izabranim lokalitetima gotovo nitko ne živi u stanu. Najlošije stambene prilike vladaju u Capraškim Poljanama i Kozari Boku. U tim naseljima neki njihovi stanovnici doista stanuju u nemogućim uvjetima.

Vrsta materijala iz kojeg je kuća građena

Većina kuća je loše građena, ali ipak u trajnijem materijalu. Pretežito su to cigle ili beton, u pravilu, kako smo već rekli, bez uređene fasade.

● TABLICA 22
Površina stambenog prostora

	Naselja					Ukupno
	Kozari bok	Capraške poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Do 10 m ²	8,3	9,7	-	9,5	-	5,6
10-20 m ²	33,3	41,9	23,1	4,8	-	22,2
20-35 m ²	12,5	29,0	34,6	14,3	13,0	21,4
35-50 m ²	16,7	6,5	19,2	28,6	21,7	18,3
50-75 m ²	4,2	6,5	23,1	19,0	34,8	16,7
75m ² i više	25,0	6,5	-	23,8	30,4	15,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Kuće su u pravilu male, gotovo minijaturne. Najviše ih je s površinom od 10 – 20 m² (22 posto), odnosno do 35 m² (još 21 posto svih stambenih prostora). Podaci za Vodnjan kazuju da tako malih stambenih prostora ondje niti nema. Dakle, stanovi su nešto prostraniji. Valja pridodati da je riječ o starijem stambenom fondu.

Opet se izdvajaju Kozari Bok i Capraške Poljane gdje su uvjeti već na prvi pogled lošiji nego drugdje. Posve mali stambeni prostori ondje nisu rijetkost.

Naravno, nailazili smo i na iznimno velike kuće. Ali one su, nažalost, iznimka.

Broj soba

U nemalom broju kuća teško je bilo ustanoviti imaju li ili nemaju ijednu sobu. Naime, u (jedinoj) prostoriji često se odvija sav "kućni dio" života obitelji. Tamo se priprema hrana (u ljetu "kuhinja" seli izvan kuće), jede, boravi, uči, spava, prima ju prijatelji. Većina kuća ima jednu sobu (36 posto) ili dvije (27 posto).

● TABLICA 23
Broj soba

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Nijedna	16,7	19,4	30,8	4,8	-	15,1
Jedna soba	37,5	48,4	38,5	33,3	17,4	35,7
Dvije sobe	12,5	22,6	26,9	42,9	30,4	27,0
Tri sobe	8,3	9,7	-	14,3	39,1	13,5
Četiri i više	25,0	-	3,8	4,8	13,0	8,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 1998.

Opremljenost stambenog prostora

U Capraškim Poljanama više od polovice stambenih prostora nema struju. To ujedno ne znači da je ne rabe za neke osnovne potrebe. Naime, vrlo često se struja dovodi u kuću improviziranim sustavom rašljastih štapova, toliko niskim da stanovnici gotovo zapinju za žicu. Služi uglavnom za uključenje TV i videa, radija, frižidera i ledenice. Te naprave, naime, najčešće nalazimo u capraškim domaćinstvima.

U drugim naseljima mnogo je bolja situacija u opskrbi električnom energijom i kućanskim aparatima koji rade na struju. Vodovodna mreža (kućna uz pomoć hidrofora ili javna) ne postoji u Capraškim Poljanama. Tu i tamo nađe se pokoji bunar. Što se opskrbljenosti vodom tiče, prilično su loše prilike i u Kotoribi. Ovisno o dostupnosti vode, kućanstva imaju ili nemaju suvremeni WC u kući, kupaonicu. Vjerujemo da i postojanje kuhinje u kući donekle ovisi o tome.

📌 **TABLICA 24**
Opremljenost kuće
ili stana nekim
elementima standarda

	Naselja				
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan
Električna struja	95,8	48,4	88,5	100,0	95,7
Vodovod	25,0	-	23,1	52,4	91,3
Bunar u dvorištu	75,0	38,7	7,7	66,7	8,7
Kuhinja	41,7	38,7	57,7	4,8	13,0
Kupaonica	41,7	-	11,5	42,9	65,2
WC u kući	45,8	-	7,7	57,1	69,6
WC u dvorištu	62,9	74,2	76,9	47,6	17,4
Hladnjak	54,2	45,2	23,1	90,5	87,0
Ledenica	50,0	35,5	61,5	61,9	69,6
Perilica rublja	41,7	6,5	19,2	33,3	69,6
Televizor	75,0	67,7	65,4	95,2	95,7
Video player	25,0	16,1	23,1	71,4	60,9
Bicikl	50,0	61,3	61,5	47,6	43,5
Motorkotač	8,3	-	-	14,3	4,3
Automobil	25,0	19,4	23,1	33,3	34,8

Izvor: Anketa 1998.

Većina kuća imaju WC-e u dvorištu. Mnoge kuće nemaju ni to. Rijetke su stručno izgrađene septičke jame, pa je velika opasnost od zagađenja vode u susjednim (često plitko izbušenim) bunarima.

Od prometnih sredstava najčešći je najjeftiniji bicikl. U Bjelovaru i Vodnjanu oko trećine obitelji imaju automobil. Uglavnom su to stariji i trošnji modeli.

📌 **TABLICA 25**
Ima li svaki član
obitelji svoju postelju?

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Nema	50,0	51,6	80,8	19,0	52,2	51,6
Ima	50,0	48,4	19,2	81,0	47,8	48,4

Izvor: Anketa 1998.

U tim brojnim obiteljima često svaki član nema svoju postelju. S obzirom na to kolike su "prosječne" kuće, vjerojatno se u mnoge ne mogu ni smjestiti sve nužne postelje. Najbolja situacija je u Bjelovaru. Podsjetimo se da u tom gradu prosječna romska obitelj ima i najmanje članova.

Najveći problemi obitelji prema mišljenju ispitanika

Unisono je mišljenje da najveći problem romske obitelji leži u slabim, siromašnim materijalnim prilikama. Iz toga problema, koji je uočljiv i na prvi pogled, vjerojatno izviru i mnogi drugi problemi. S njim su svakako najtješnje povezani u pravilu loši stambeni uvjeti većine ispitanika.¹³ Jedno od doslovce vrlo

životnih pitanja Roma jest zdravlje. Mnogi članovi poboljšavaju i predstavljaju izniman (pritom ne mislimo samo na emocionalni) teret i brigu obitelji. Mnogi ispitanici su u razgovoru spominjali bolesnu djecu. Loša zdravstvena zaštita i njezina teža dostupnost romskoj populaciji (razlozi su svakako raznovrsni) pridonose još više visokom broju bolesnih u obitelji.

● **TABLICA 26**
Najveći problemi
obitelji, prema
mišljenju ispitanika

	Naselja				
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan
Slab materijalni položaj obitelji	66,7	80,6	73,1	90,5	82,6
Slabo zdravlje članova obitelji	12,5	22,6	11,5	9,5	34,8
Djeca slabo uče	-	-	11,5	-	-
Loši stambeni uvjeti	50,0	61,3	69,2	38,1	26,1
Velika udaljenost od posla	-	-	-	4,8	-
Ostalo	33,3	6,5	15,4	14,3	21,7

Izvor: Anketa 1998.

O tome da djeca slabo uče, da često izostaju iz škole i da odbijaju ići u školu, pa je prekidaju već u nižim razredima, ne postoji primjerena briga. Još uvijek školovanje djece za većinu stanovnika nije do kraja osviještena potreba, niti se dostatno razumije njezina promocijska uloga u socijalnom i gospodarskom smislu. Stoga se mnogo rjeđe navodi među većim problemima obitelji.

Izvori prihoda

U svim terenskim istraživanjima možda je najnepouzdaniji podatak o izvorima prihoda i veličini tog prihoda. U taj podatak "po dužnosti" sumnjamo. Iznijeli bismo ga kako bismo prikazali ne koliki je udio obitelji s pojedinim izvorom prihoda, već da bismo, eventualno, nabrojili kanale kojima se određeni prihod slijeva u romsko domaćinstvo. Primjetno je da socijalna pomoć, osobito u nekim naseljima, predstavlja za velik broj obitelji neprijeporan egzistencijalni oslonac. Riječ je o vrlo različitim socijalnim i karitativnim ustanovama i družbama koje pomažu siromašne, različitim načinima pomoći (negdje je to novac – što gotovo svi najviše cijene, a negdje pomoć u drugim oblicima: hrani, odjeći, namještaju i sl.). Za mnoge obitelji to je jedan od najvažnijih izvora prihoda.¹⁴ I plaće i mirovine rjeđe su od socijalne pomoći (nekog od oblika). Kada ih i ima, pretpostavljamo, niske su.

Nepouzdanost podataka o izvorima prihoda ne sprečava nas da ne zaključimo da Romi u pravilu žive kombinirajući mnoštvo izvora prihoda. Svi su ti izvori prilično slabi i sveukupno ne osiguravaju bezbrižnu egzistenciju. Iz svakodnevnog iskustva i promatranja znamo da su u "privređivanje" uključeni i

mnogi iz obitelji koje smatramo uzdržavanima: prije svih, djeca i domaćice. Riječ je često o, kako se to kaže, "društveno neprihvatljivim oblicima" snalaženja – prosjačenju, preprodaji.

● **TABLICA 27**
Najučestaliji izvori
prihoda u istraživanim
romskim domaćinstvima

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Poljoprivredno gospodarstvo	-	9,7	-	14,3	-	4,8
Uzgoj i prodaja stoke	-	6,5	-	4,8	-	2,4
Radni odnos	25,0	22,6	11,5	9,5	43,5	23,0
Povremeni ili sezonski rad	20,8	12,9	50,0	42,9	34,8	31,0
Skupljanje sekundarnih sirovina	45,8	38,7	-	4,8	8,7	20,6
Mali neprijavljeni poslovi i usluge	91,7	8,3	-	3,8	-	2,4
Mirovina	4,2	22,6	7,7	19,0	26,1	15,9
Socijalna pomoć	29,2	51,6	80,8	19,0	47,8	46,8
Pomoć rodbine	-	6,5	-	19,0	8,7	6,3
Prosjačenje	12,5	6,5	26,9	4,8	4,3	11,1

Izvor: Anketa 1998.

Podatak o broju obroka dnevno u obitelji ne otkriva kvalitetu tih obroka.¹⁵ Ipak, spomenimo da se najčešće dnevno uzimaju tri (47,6 posto obitelji) ili dva obroka (35 posto). Priličan je broj ispitanika koji ističu da za djecu moraju osigurati nekoliko obroka, a za odrasle kako se tko snađe.

Komunalni i drugi problemi u naselju

Loša je infrastrukturna opremljenost romskih naselja ili dijelova naselja koji su pretežito naseljeni Romima. Oni se uglavnom i naseljavaju na rubovima gradova ili pokraj većih sela, dakle redovito na "ničijem" i stoga neuređenom zemljištu. Pojedinačno se useljavaju u napuštene i oronule kuće unutar gradskog užeg područja, ali to je već drugi problem.

Na razini cijelog uzorka najurgentniji problem je izgradnja vodovoda (spomenuto u 62 posto upitnika), potom kanalizacije (39 posto). Slijedi potreba da se otvore radna mjesta (22 posto), pa električna struja i asfaltiranje ulica. Na petom mjestu je asfaltiranje ulica. Doista, naselja s prašnjavim ulicama se za kišna vremena pretvore u jedinstvenu kaljužu. To bi svakako pripomoglo podizanju opće higijene u samom naselju, ali i u kućama.

Osnivanje radnih mjesta se u dva naselja pojavljuje na prvom mjestu: u Bjelovaru (46 posto) i u Vodnjanu (35 posto). To su gradići koji imaju donekle riješenu osnovnu infrastrukturu, pa su stoga i potrebe hijerarhizirane drukčije.

Jedino u Vodnjanu bilo je nekoliko prijedloga da se izgradi vjerski objekt (smatraju da je postojeći neprimjeren potrebama).

TABLETA 28
Problemi naselja koje bi valjalo prioritarno rješavati

	Naselja					Ukupno
	Kozari Bok	Capraške Poljane	Kotoriba	Bjelovar	Vodnjan	
Električna struja	29,2	48,4	3,8	4,8	-	19,8(4)
Vodovod	87,5(1)	93,5(1)	88,5(1)	19,0	-	61,9(1)
Kanalizacija	29,2	32,3	42,3	23,8	21,7	38,9(2)
Telefonska mreža	4,2	-	-	-	4,3	1,6
Nogostupi	-	-	-	4,8	-	0,8
Asfaltiranje ulica	45,8	25,8	7,7	14,3	-	19,0(5)
Trgovina						
prehrambenim proizvodima	-	-	3,8	-	-	0,8
Specijalizirane trgovine	-	-	-	9,5	-	1,6
Dječji vrtić	4,2	9,7	11,5	-	-	5,6
Osnovna škola	-	-	-	4,8	-	0,8
Zdravstveni dom ili ambulanta	-	3,2	3,8	9,5	-	3,2
Društveni dom	-	3,2	3,8	9,5	-	3,2
Radna mjesta	-	12,9	23,1	47,6(1)	34,8(1)	22,2(3)
Urediti naselje	8,3	25,8	15,4	23,8	-	15,1

Izvor: Anketa 1998.

ZAKLJUČNO

Romi i u Hrvatskoj, kao i drugdje u svijetu, žive u manjim ili većim skupinama, prostorno raspršenima po cijeloj zemlji. Žive u gradovima, gdje obično naseljavaju loše opremljena predgrađa, a u selima odabiru izdvojena, "ciganska" naselja, na samim rubovima tih malih aglomeracija. Prostornim izdvajanjem odgađaju ili usporavaju asimilacijske procese, ali, s druge strane, otežavaju, odgađaju i usporavaju procese integracije u hrvatsko društvo.

Romska populacija je mlada i nedostatno uključena u gospodarski, društveni i kulturni sustav. Jedan od najvažnijih razloga leži u nedostatnoj (ili bolje rečeno preslaboj) kvalifikiranosti Roma za bilo kakve suvremene poslove i njihovu sve većem zaostajanju u vrsti i količini izobrazbe u odnosu na većinsko stanovništvo. U nedostatku osobne i obiteljske motivacije da se "izdrži" što dulje u školi, lokalna samouprava bi morala pokazati i dokazati na djelu svoju motiviranost da svoje buduće aktivne građane učini što kvalificiranijima. Lokalna vlast (i ne samo lokalna) u ovakvim je i sličnim prilikama glavni akter poželjnih pomaka postojećih društvenih i gospodarskih prilika. Kad su u pitanju Romi, i među njima valja identificirati moguće aktere. To može biti poštovani i aktivni

pojedinač (često ga se naziva medijatorom), ali i neka od romskih udruga koja uživa dostatno ugleda među stanovnicima naselja.

Ženski dio romske populacije iznimno je neaktivan sloj (ako zanemarimo prosjačenje, gatanje i sl. povremene aktivnosti) i izobrazbeno je posve zapušten. Vezane su uz kuću i o njima uglavnom ovisi svakodnevno funkcioniranje obitelji. Važan su akter odgoja i socijalizacije djece. Stoga bi svaka sustavna aktivnost na njihovu prosvjećivanju mogla dati dobre i relativno brze pozitivne pomake, osobito kad je posrijedi higijenzacija navika u obavljanju uobičajenih domaćinskih poslova.

Romi sve manje žele putovati i seliti. Stoga bi valjalo razmisliti o opravdanosti otvaranja nekih mogućnosti zapošljavanja u samom naselju ili naselje povezati intenzivnije lokalnim javnim prijevozom s najbližim gradom.

Tradicionalni romski izvori prihoda također su vezani uz neprestano kretanje. Njihov "torbarski" način pružanja usluga ili trgovanja, od kuće do kuće, čini se, sve manje odgovara "novim" aspiracijama romske obitelji. Ali je i tržište za neke vrste njihovih usluga sve suženije.

Romska egzistencijalna matrica počiva na socijalnoj pomoći i "neformalnom" sektoru ekonomije. Neinstitucionalni način privređivanja osobito se vezuje uz Rome, iako ga prakticiraju i druge društvene skupine. U tom pogledu valjalo bi naći primjeren način da se ono maksimalno lako "institucionalizira", da se smanje administrativne i zakonske prepreke za njegovu legalizaciju.

Iako u ovom članku nije bilo opširnijeg opisa naselja u kojima žive Romi, nužno je upozoriti na njihovu iznimno lošu opremljenost i zapuštenost. Higijenzacija romskih naselja nužna je iz najmanje dva temeljna razloga. Jedan je neposredno vezan uz zdravlje i kvalitetu života Roma u širem smislu, a drugi uz zdravlje i kvalitetu života neposredne socijalne okolice.

Teško materijalno stanje većine romskih obitelji traži drukčiji pristup tom velikom problemu. Čini se da je odavno pojedinac prestao biti nositeljem socijalne pomoći u romskoj obitelji, već je to postala cijela obitelj. Možda bi vrijedilo razmisliti o tome da se na razini socijalne politike uvrsti još jedna razina rješavanja ovako kroničnih socijalnih situacija, pa da se cijelom naselju pomogne iz socijalnih razloga, ali u razvojnom smislu.

Dakle, osim modela socijalne pomoći obitelji i svih ostalih socijalnih mjera, valjalo bi neprestano voditi računa o ukupnoj, cjelovitoj potpori kraju s većom koncentracijom Roma, i to preko regionalnih tijela zaduženih za razvitak, a u

suradnji s romskim udrugama. Vrijedilo bi stimulirati razvika kućnih radinosti, tradicionalnih obrta, malih industrijskih pogona i komunalne i gospodarske infrastrukture na takvim područjima. Riječju, dio socijalne pomoći "pretvoriti" u potporu konkretnim planovima trajnog rješavanja egzistencijalnih problema pojedinih obitelji.

Mnoge se državne socijalne i srodne institucije mogu uključiti u opće podizanje kvalitete života osobito marginalnijih društvenih skupina. Romsko pitanje traži možda specifičniji pristup, pa i neke neuobičajene prilagodbe postojećim pravilima. Istraživanje je pokazalo želju Roma da se što učinkovitije i masovnije uključe u zajedničku zadaću podizanja opće kvalitete života u svojim naseljima i u bližem i daljem susjedstvu.

BILJEŠKE

¹ Dr. Neven Hrvatić s Odsjeka za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i dr. Maja Štambuk iz Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar.

² Samo u jednom slučaju anketu smo obavili u samačkom domaćinstvu (Bjelovar).

³ Francesco Predari: *Origine e vicende dei Zingari*. Bologna: Forni Editore, pretisak izdanja iz 1841., str. 148.

⁴ U jednom istraživanju provedenom 1984. mala domaćinstva do 4 člana bila su zastupljena s 35 posto, srednja (5-7 članova) s 45 posto, a velika (8 članova i više) sa 20 posto. Vidjeti i o ostalim empirijskim obilježjima obitelji: R. First-Dilić: Prostorna stabilizacija i udomaćivanje Roma. *Sociologija sela*, 23 (87/90), 1985., str. 38.

⁵ *Isto*, str. 38.

⁶ Aktivni su oni članovi obitelji koji se bave nekim zanimanjem, dakle, za to primaju plaću, potom oni koji za svoj posao ne dobivaju stalnu plaću i osobe koje se privremeno ne bave svojim poslom jer su na neki način onemogućeni (nezaposleni, na odsluženju vojnog roka, u zatvoru, na liječenju itd. (Prema: M. Bosanac, O. Mandić i S. Petković: *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*. Zagreb: Informator, 1977., str. 13.

⁷ Uzdržavano stanovništvo pripada, uz osobe s osobnim prihodom, skupini neaktivnog stanovništva.

⁸ Podsjećamo i na to da je prosjačenje (i ostali manje uobičajeni oblici zarade) kao jedan od oblika "aktivnosti" najčešće uzdržavanih članova obitelji teško ustanovljivo i "izmjereno" metodama kojima smo se služili u našem istraživanju.

⁹ Niska je stopa zaposlenosti Roma i u drugim europskim zemljama. U zemljama u kojima se stopa nezaposlenosti kreće između 8 i 12 posto, stopa nezaposlenosti u romskoj populaciji doseže 30 i 40 posto. Primjerice, u Mađarskoj je 48 posto Roma nezaposleno, dok je nezaposleno "svega" 13 posto Mađara. U Francuskoj 14,5 posto sedentarnih Roma ima stalan plaćeni posao. Slično je i drugdje. I u tim zem-

ljama većina ih se bavi trgovinom, skupljanjem sekundarnih metalnih sirovina, glazbom, izradom instrumenata i sl. (Prema: Ali Arayici: The Gypsy minority in Europe – some considerations. *International Social Science Journal*, br. 156/1998, str. 256.) Nabrajajući zemlje i uglavnom jadne prilike u kojima žive Romi, autor zaključuje da Romi imaju puno manje prilika da nađu posao nego pripadnici dominantnog naroda.

¹⁰ Imali smo problema s ustanovljavanjem stvarnih opsega aktivnosti. Oslanjali smo se na ispitanikovu izjavu. Formalni kriteriji nisu podesni za ispitivanu populaciju.

¹¹ U prilično skromnoj stručnoj i znanstvenoj literaturi o Romima, temeljenoj na empirijskim činjenicama, pronašli smo jedan podatak za područje Međimurja. Riječ je o usporedbi broja djece do četrnaeste godine u romskoj i ostaloj populaciji. Autorica, liječnica dr. Verica Jačmenica-Jazbec piše: "Romi imaju 1363 djece, što čini 63,45 posto njihove populacije. Ostali stanovnici imaju 25 835 djece, što čini 22,49 posto njihove populacije. Romska djeca predstavljaju 5,01 posto djece u Međimurju." Autorica iznosi da je udio romske populacije u Međimurju 1,83 posto. Vidjeti: *Usporedba učestalosti urolitijaze kod romske i ostale djece u Međimurju*. II. savjetovanje o odgoju i obrazovanju djece Roma u Hrvatskoj. Zbornik izlaganja. Virovitica: Savez udruženja Roma Hrvatske, 1997.

¹² Rezultati istraživanja Roma iz 1984. pokazuju drukčiju sliku. Naime, 27,4 posto ispitivanih Roma niti govori niti piše romski. U nekim (tadašnjim) općinama (primjerice, u Našicama) nijedan ispitanik nije znao ni govoriti ni pisati romski. Nives Rebernak: Pismenost i obrazovanost romskog stanovništva. *Sociologija sela*, br. 87/90, 1985., str. 64.

Kako objasniti tu razliku u rezultatima između dva istraživanja? Ono što je činjenično lako ustanovljivo jest da u tom razdoblju nisu osnivane škole na romskom jeziku. Moguće je pretpostaviti da je jedan od razloga u tome da su sve do osamostaljenja Hrvatske mnogi Romi (iz različitih razloga) tajili pripadnost romskom narodu, pa je za očekivati da su neki od deklariranih Roma nastojali "umanjiti" važnost nacionalne pripadnosti tajeći poznavanje materinskog jezika.

¹³ Zato i ne iznenađuje podatak da više od polovice ispitanih žele otići, pod pretpostavkom da se (makar) nadaju boljemu negdje drugdje. Veći dio želi potražiti bolji život unutar Hrvatske. Za mnoge je Rome Hrvatska jedina domovina.

¹⁴ Nabrojimo oblike socijalne pomoći koji se ostvaruju preko centara za socijalni rad. To su: stalna novčana pomoć, socijalni minimum, jednokratne pomoći, tuđa pomoć, njega, smještaj djece u dječje domove i domove za djecu s poremećajima u ponašanju, smještaj odraslih u domove za odrasle, humanitarna pomoć.

Novac se ne isplaćuje na ruke, već se 70 posto ukupne pomoći podiže u dućanima s prehrambenim artiklima, a ostatak u gotovini. Navedeno prema: Janja Balent: *Iskustva Centra za socijalnu skrb iz Čakovca. Romi u Hrvatskoj danas*. Zbornik izlaganja i rasprava. Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava, 1998. Biblioteka Izvori, str. 89-92.

¹⁵ Društveni istraživači ne mogu govoriti legitimno o kvaliteti obroka, o zdravlju, o higijenskim uvjetima i opasnostima koji proizlaze iz loših prilika u kojima živi veći broj romskih obitelji.

LITERATURA

- Arayici, A. (1998), The Gypsy minority in Europe – some considerations. *International Social Science Journal*, br. 156, 252-262.
- Balent, J. (1998), *Iskustva Centra za socijalnu skrb iz Čakovca. Romi u Hrvatskoj danas*. Zbornik izlaganja i rasprava. Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava. Biblioteka Izvori, 89-92.
- Bosanac, M., Mandić, O., Petković, S. (1977), *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*. Zagreb: Informator.
- First-Dilić, R. (1985), Prostorna stabilizacija i udomačivanje Roma. *Sociologija sela*, 23 (87/90), 35 – 53.
- Gheorghe, N. (1991), Roma-Gypsy Ethnicity in Eastern Europe, *Social Research*, vol. 58, No. 4, 829-844.
- Jačmenica-Jazbec, J. (1997), *Usporedba učestalosti urolitijaze kod romske i ostale djece u Međimurju*. II. savjetovanje o odgoju i obrazovanju djece Roma u Hrvatskoj. Zbornik izlaganja. Virovitica: Savez udruženja Roma Hrvatske.
- Predari, F. (1841), *Origine e vicende dei Zingari*. Bologna: Forni Editore (pretisak).
- Rebernak, N. (1985), Pismenost i obrazovanost romskog stanovništva. *Sociologija sela*, 23 (87/90), 55-68.
- Reyniers, A. Migrations, mouvement et identité. *Hommes-Migrations*, No. 1188-1189, Pariz.

Gypsies in Croatia in the Nineties

Maja ŠTAMBUK
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

Research on the social and developmental position of Gypsies in Croatia was carried out in 1998 in five Croatian settlements. It is interesting that the initial incentive was given by the Gypsies, with the aim of opening up the debate on issues burdening the Gypsy national community in Croatia both scientifically and professionally and based on more detailed data. The project included only sedentary Gypsies and the research was conducted in settlements with a greater concentration of members of this population. In the selection of settlements several criteria were observed: Gypsy groups settled in urban and rural settlements were included, then "autochthonous" and recently settled groups, and finally groups belonging to different religious confessions. In discussion with the heads of families data were gathered about all the members of the Gypsy family, the living standard and household equipment, material status and income resources. Also, the heads of houses would share opinions on the problems of the settlement as well as the social position and Gypsy issues. Most of the data gathered are interpreted in the article. The research has, apart from an objective insight into the life and problems of sedentary Gypsies, also indicated their wish to participate, more efficiently and in greater numbers, in attempts at finding solutions to fundamental life issues.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 2-3 (46-47),
STR. 291-315

ŠTAMBUK, M.: ROMI...

Roma im Kroatien der 90-iger Jahre

Maja ŠTAMBUK

Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Im Jahre 1998 wurde in fünf kroatischen Zigeunersiedlungen eine wissenschaftliche Untersuchung zur Gesellschafts- und Entwicklungslage der hiesigen Roma durchgeführt. Interessant ist, dass die Anregung dazu vonseiten der Zigeuner selbst gekommen war mit dem Ziel, in wissenschaftlicher Weise und aufgrund genauerer Angaben die Probleme anzusprechen, die diese in Kroatien lebende Volksgemeinschaft bewegen. Das Forschungsprojekt umfasste nur die sesshaften Roma; die Untersuchungen wurden in Siedlungen mit einer größeren Konzentration dieses Bevölkerungsteils durchgeführt. Bei der Auswahl der Siedlungen wurden folgende Kriterien beachtet: die befragten Zigeuner mussten in der Stadt oder auf dem Dorf angesiedelt sein; untersucht wurden »autochthone« und neu hinzugezogene Gruppen sowie Mitglieder verschiedener Glaubensgemeinschaften. Im Gespräch mit dem Familienoberhaupt wurden Informationen über sämtliche Familienmitglieder, über den Wohnstandard und die Wohnungseinrichtung, die wirtschaftliche Lage des Haushalts und die Einnahmequellen der Familie eingeholt. Die Gesprächspartner äußerten sich ebenfalls zu den Problemen ihrer Siedlung sowie zur gesellschaftlichen Stellung und den allgemeinen Problemen der Roma. Im vorliegenden Artikel wird die Mehrzahl der gesammelten Daten interpretiert. Die Untersuchung lieferte nicht nur eine objektive Einsicht in das Leben und die Probleme der sesshaften Zigeuner, sondern zeigt auch den Wunsch dieser Menschen, möglichst wirksam und zahlreich an den Bemühungen zur Regelung ihrer wichtigsten Probleme teilzunehmen.